

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Цанка Златева Попзлатева

област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление 3.2. Психология (Специална психология),
СУ „Св. Климент Охридски”, ФНПП, Катедра специална педагогика и логопедия

относно дисертационен труд на тема:

РАННА ДИАГНОСТИКА НА РАЗСТРОЙСТВА ОТ АУТИСТИЧЕН СПЕКТЪР

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“
в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление 3.2. Психология (Медицинска психология)

на Яна Илиева Пачолова

Научен ръководител: **проф. Иванка Бончева, д.пс.**

Дисертационният труд на Яна Пачолова е насочен към проблем от интердисциплинарната предметна област на психологическите и медицинските науки, произтичащ от водещи потребностите на съвременната клинична и социално-образователна практика. Разстройството от аутистичния спектър е нова нозологична единица в актуализиращите се международните медицински класификатори (ДСН-V, 2013 и проект за МКБ-11, 2017), която отразява постигнат научен консенсус за общи условия на атипично невропсихическо развитие с двукомпонентна структура на ядрената симптоматика, проявена с различна тежест. Въпреки безспорният напредък в многоаспектното изучаване на разстройствата от аутистичния спектър през последните десетилетия, съществуващото противоречие между научните факти за ранна поява на качествени морфо-функционални промени в детския мозък и относително късната идентификация на поведенческата симптоматика и поставянето на диагноза (след 3-годишна възраст) в световната диагностична практика сигнализира за редица нерешени проблеми с ключово значение за ранната диагностика, терапия и превенцията на психичното здраве. Именно това противоречие стои зад основния изследователски въпрос на

дисертационния труд за възрастовите специфики на психологическия профил и поведенческите симптомокомплекси в ранното и предучилищно детство при РАС.

Добре обоснованата значимост на проблематиката в теоретичен, методологичен и научно-приложен аспект показва високо равнище на постигнатите уменията от докторантката за анализ, интерпретация и обобщаване на научната информация и нейното успешно интегриране в собствената концепция на организираното емпирично проучване. Независимо че търсените закономерности не са формулирани като обект на изследването, те са съдържателно добре отразени в посочените цели, задачи и научни хипотези. Пътят към тяхното извеждане и аргументиране преминава през избор на количествена стратегия за събиране на емпирична информация и нейната обработка с адекватни статистически процедури. Подборът на репрезентативна извадка от български деца с нарушения от аутистичния спектър е трудна задача, която още повече се усложнява от приложения сравнителен подход, реализиран чрез извадки от деца с езиково нарушение и деца с типично функциониране. Приложеният диагностичен инструментариум от адаптирани и стандартизирани за българските условия психодиагностични методи осигурява изключително богатство на емпиричните данни за психическото развитие при РАС, но също и за проверка на техния дискриминативен потенциал в скрининг проучванията през първите години на детството. В планираното и успешно реализирано емпирично изследване е приложен утвърждаващият се днес комплекс от общометодологични подходи, който регулира проучванията на психичното здраве в детско-юношеска възраст. Това е своеобразен индикатор за теоретичната значимост на полученото ново знание за РАС в рамките на дисертационния труд и очертава перспективата за позитивни ефекти върху българската диагностичната практика и логично следващата организация на комплекса от медицински, психологически, образователни и социални дейности.

Теоретичната част от структурата на дисертацията демонстрира задълбочени познания относно динамиката на научните представи за разстройствата от

аутистичния спектър, а също и умения за интерпретация на предимствата/недостатъците на качествено различни обяснителни модели за възможните психопатологични механизми. Предложената дискусия се опира на богат арсенал от литературни източници, които са цитирани коректно в текста. Компетентно проведените сравнителни анализи на данни от емпирични изследвания върху типичните детски умения в основните области на ранното и доучилищно психическо развитие достигат обобщения, които са умело използвани за собствена концептуализация на различията в общото психично функциониране на децата с РАС и за извеждане на причинно-следствените взаимовръзки между поведенческата симптоматика в ранна възраст и тази в следващите възрастови микропериоди. Особено ценно за проблематиката на ранната диференциална диагностика е предположението за централната роля на дефицитите в сензорно-моторната сфера и соматогнозиса. Дискусията на методите за изследване на психичните нарушения в ранното развитие, включително тези за идентификация на РАС, е относително кратка, но очертава главната тенденция за конструиране на емпирични методи за скрининг проучвания и проследяваща диагностика. Посочени са предимствата на стандартизирани и структурирани въпросници за родители и специалисти, които имат потенциал за достъп до информация за актуалното детско поведение в различни социални ситуации и за конструиране на индивидуални профили при отчитане на възрастово съответните умения в основните сфери на психическото функциониране.

Емпиричният дизайн на проучването по структура и съдържание отговаря на основните изисквания за подобен тип разработки. Впечатляваща е планираната сравнителен тип организация на изследването, реализирана чрез подбор на 3 експериментални и една контролна група, за които се събира информация чрез 4-ри апробирани и стандартизирани за българските условия психодиагностични методи. Тази организация и подбор на инструментариум кореспондират адекватно с поставените цели и задачи на дисертационния труд и позволяват преодоляване на обективните трудности за прилагане на количествени стратегии в научните

изследвания на малкочестотните феномени, каквито са психичните нарушения от определена категория и възраст. Високо оценявам конструираната от докторантката методика, осигурила изключително богата база емпирични данни и възможности за прилагане на адекватни статистически методи за верифициране на издигнатите научни хипотези.

Най-обемната глава „Резултати и обсъждане” показва уменията на Яна Пачолова за многопластов сравнителен, статистически и интерпретативен анализ на получените резултати от собственото изследване. В съпоставителен план са изведени емпирично базирани аргументи за атипични закономерностите на психическото функциониране при РАС от най-ранните моменти на индивидуалното развитие, които са дискутирани и в по посока на тяхната специфика спрямо друга категория деца с невроразвитиен тип нарушение. Диференцираният период с нормативни показатели на развитието през първите 6-12 месеца от живота на децата с РАС, последван от микропериоди на прогресивно изоставане на уменията във всички основни области на психическото функциониране, както и установеният дисбаланс на системните връзки между тях, са адекватно използвана база за по-нататъшните разсъжденията и систематизиране на доказателства относно специфичните характеристики на патопсихологичния механизъм и системата от ранни индикатори за РАС.

Предложеният анализ в контекста на втората цел на проучването позволява да бъде изведена йерархичната структура на обобщени профили от проблемни форми поведение за всяка от изследваните извадки, както и да бъдат проверени корелационни зависимости с тежестта на социално-комуникативните дефицити. Статистически обосновани са изводите за висока дискриминативна точност на скалите „Оттегленост” и „Проблеми, свързани с генерализирано разстройство на развитието” от Поведенческия въпросник за деца от 1 1/5 -5 г. Заедно с това постижение, този анализ насочва вниманието към ценни за превенцията и диагностиката находки относно силно повишения риск за поява на афективно и

тревожно разстройство при децата с РАС още в доучилищния период, което не се открива в извадката от деца с езиково нарушение.

Напълно приемам систематизираните изводи в заключителните части на дисертацията, както и обобщената самооценката на Яна Пачолова за неговите теоретично-методологичните и научно-приложните приноси.

В критичен и препоръчителен план бих си позволила да отбележа следното:

- Допусната е недостатъчната съпоставимост по обем и съдържателна натовареност на диференцираните като самостоятелни глави седем части на дисертационния труд;
- Водещата по значимост глава „Резултати и обсъждане” е представена в автореферата в несегментирана вид, което затруднява осмислянето на обширни анализи и обобщенията в контекста на издигнатите научни предположения;
- Посочените публикации във връзка с проблематиката и резултатите от дисертационния труд са показателни за изследователски умения на докторантката за работа в междудисциплинарен екип, но дисертационният труд съдържа определен ресурс за самостоятелни публикации, заслужаващи вниманието на научната общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Яна Пачолова е насочен към недостатъчно разработен, но значим в теоретичен и приложен план проблем. Той убедително обосновава и емпирично аргументира формулираните научни предположения, което задълбочава познанието за базовите условия, подобряващи ранната диагностика на психичните нарушения от аутистичния спектър.

Считам, че демонстрираните изследователски умения и постигнатите научни резултати са индикатор за надежден български учен, които може да поставя и търси решения на актуалните и сложни проблеми в

интердисциплинарната област на психичните нарушения в детско-юношеска възраст.

Всичко това ми дава основание убедително да предложа своя положителен глас за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология (Медицинска психология) на **Яна Илиева Пачолова**.

Проф. д-р Цанка Попзлатева

26.07.2018